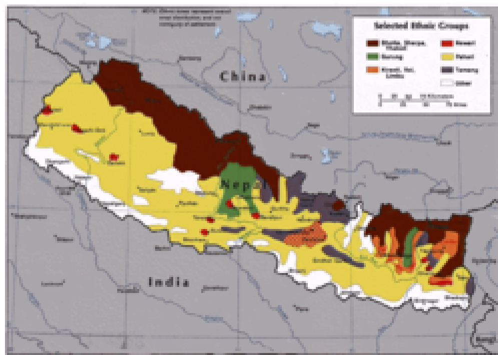
Wikipedia

Nepali

Noen nasjonale grupper i Nepal;
- Bhothe, Sherpa, Thakali
- Gurung
- Kirat
- Newar
- Nepali
- Tamang

Nepali नेपाली	
Brukt i	Nepal Bhutan India
Antall brukere	17 209 255[1]
Lingvistisk klassifikasjon	Indoeuropeisk Indoiransk Indoarisk Nordlig Østlig pahari **Nepali**
Skriftsystem	Devanagari
Offisiell status	
Offisielt i	Nepal Sikkim (India)
Normert av	Nepals språkakademi
Språkkoder	
ISO 639-1	ne
ISO 639-2	nep
ISO 639-3	nep

 Wikipedia på nepali
Portal: Språk

Nepali (नेपाली; også kjent som **gurkhali**, det vil si språket fra Gorkha) er et språk i den indoariske språkgruppa. Det er offisielt nasjonalspråk i Nepal, det er et av de 22 offisielle språkene i India, offisiell språk i delstaten Sikkim og brukes også andre steder i landet. I tillegg snakkes det også i Bhutan og deler av Burma (Myanmar).

Andre navn, som blir brukt i Nepal, på språket er:

khas *(eller khas kura, kaskura)*, Parbatiya *(fjellenes språk, identifisert med parbatiya-befolkningen i Nepal), og i Bhutan* Lhotshammikha.

Historisk ble språket først kalt *khas*, etter khas-befolkningen i den vestlige delen av Nepal. Formen *nepali* kom først i bruk da staten skiftet navn fra *Gorkha* til *Nepal* i 1930.

Nepali skrives med skriftsystemet devanagari, som det har felles med blant annet sanskrit og hindi.

Innhold

Antall brukere

Tallet på brukere varierer avhengig av kilden. Det er ikke så rart, ettersom språkpolitikk spiller en rolle.

Nettstedet Ethnologue summerer opp noe over 17 millioner brukere i hele verden – av det 11 millioner i Nepal (ut fra folketellingen i 2001)

I åsdistriktene i Nepal (se artikkel Nepals geografi) snakkes nepali særlig i den vestlige delen av landet, og er dessuten det vanligste språket brukt i kommunikasjon mellom andre språkgrupper. I Katmandudalen, der det historisk dominerende språket er nepal bhasa (newari), brukes nepali både av statsadministrasjonen og som dagligspråk, av stadig større deler av befolkningen.

I Bhutan er den delen av befolkninga som bruker nepali (også kjent som Lhotshampa) anslått til kanskje 40%, mens noen hevder at andelen kan være opp til 50%). Dette skulle gi rundt 1 million nepalibrukere.

I India finnes befolkninger som bruker nepali særlig i den tidligere sjølstendige staten Sikkim, som nå er Indias minste delstat, og i Darjeelingdistriktet i staten Vest-Bengal. Dette gir anslagsvis 300 000 nepali-talende i Sikkim, og et noe større antall i Darjeeling.

Det finnes også mange millioner med nepalsk statsborgerskap i India. Mange, men ikke alle, har nepali som morsmål.

Ut fra Ethnologues tall og med den kraftige befolkningsveksten i Nepal, kan 20 millioner med nepali som morsmål være et litt høyt, men ikke urimelig anslag i 2006. Med sekundærbrukere kan det kanskje komme opp i over 30 millioner, men det er ganske høyt.

Språkpolitikk

I Nepal

Khas-rikets språk

Khas (i dag nepali) ser ut til å ha vært statsspråk i Khas-riket (hovedstad Jumla, som lå i det vestlige Nepal og naboliggende områder i dagens India og Tibet fra 1000-tallet til 1300-tallet.

I disse områdene snakker fortsatt et stort flertall nepali (eller khas), med det forbeholdet at noen av dem bruker dialekter som ligger så langt fra moderne standard-nepali at noen språkforskere betrakter dem som et eller flere andre språk, blant annet jumli, som snakkes av opp mot en million mennesker i området rundt Jumla.

Fyrsteslekter fra de vestlige åsene tok khas med som hoff- og administrasjonsspråk da de erobret makta i østligere småstater i ås-distriktene i Nepal, der lokalbefolkningen snakket tibeto-burmesiske språk, senere i løpet av middelalderen.

Gorkhas og Shah-dynastiets språk

Språket spredde seg under kong Prithvi Narayan Shah av den lille fjellstaten Gorkha på andre halvdel av 1700-tallet. Gjennom erobringer skapte han den moderne staten Nepal. Staten hadde helt til 1930 navnet Gorkha, og språket het *gorkhali* eller Gorkhas språk.

Den herskende eliten i Nepal har helt siden Prithvi Narayans tid drevet nasjonsbygging, konsentrert rundt politiske, kulturelle og religiøse verdier fra Shah-dynastiets hjemstat i fjellene: Kongehuset, hinduismen (i Gorkhas spesielle nasjonale utgave) og språket (gorkhali, nepali eller parbatiya etter et vanlig navn på den nepali-talende hindubefolkningen i ås-distriktene).

Språket i Katmandudalen er historisk newari – et sinotibetansk språk uten slektskap med det moderne nepali, og med en skriftkultur som er langt eldre. Under Malla-dynastiet i Nepal, som skapte den siste større staten i det østlige Nepal før Shah-kongene og behersket dalen helt til kong Prithvis erobring – var newari kultur- og administrasjonsspråket i dalen. Etter Shah-erobringen fortsatte mange fra newari-folket å høre med til eliten i den nye staten, men de ble trengt ut av sentrale poster i regjeringen og administrasjonen.

Spredningen og institusjonaliseringen av hinduismen innenfor den nye staten bidro også til å spre Gorkhas språk. Nepali-talende parbatiya-folk fra de høye brahmin- (nepali bahun) og chhetri-kastene, de to høyeste kastene innenfor den nepalske hinduismen, spredte seg også til de områdene av landet der språket ikke tidligere ble brukt. Også folk fra andre nasjonale grupper som var alliert med Shah-kongene og gikk over til hinduismen, gikk over til å snakke Gorkhas språk.

Nepals statsspråk nepali

Omdøpingen til Nepal – et navn som tidligere ble brukt på Nepal-dalen eller Katmandudalen – var et ledd i dette nasjonsbyggende prosjektet, og tok sikte på å identifisere staten, nasjonen og språket med dette presisjefylte senteret i landet, der både makten og de eldste røttene til en høykultur fantes.

Med den langsomme innføringen av skolegang og alfabetisering på 1900-tallet økte innsatsen for å spre språket som nå ble kjent som nepali gjennom skoler og massemedia, og få andre språkgrupper til å gå over til å snakke nepali. Sanskritiseringen av nepali skjøt også fart – det vil si bevegelsen for å knytte nepali nærmere til det hellige hindu-språket sanskrit ved å ta inn sanskrit-ord i nepali og få inn opplæring i sanskrit i skolen.

Dette har bidratt til at nepali, uten sammenlikning, er Nepals mest brukte språk.

Nepalis konkurrenter

Men samtidig er språkets historiske røtter og største brukergruppe fattigfolk i landets minst økonomiske og kulturelt utviklede sentrale og vestlige ås-distrikter. Både i de folkerike og økonomisk sterke områdene langs grensen til India i sør, i det mektige hovedstadsområdet Katmandu, og i landets mer utviklede østlige del, står andre språk sterkt.

Nepali konkurrerer på tre fronter:

- I Tarai, det flate slettelandet langs grensen til India, fungerer det nærbeslektede språket hindi, og ikke nepali, som dagliglivets hovedspråk og mellomspråk mellom ulike nasjonaliteter.

Hindi-talende oppfattes, av parbatiya-eliten i Katmandu, tradisjonelt som unasjonale og pro-indiske (folk fra Tarai har blant annet vært nesten helt utelukka fra hæren), og er blitt marginalisert i statsadministrasjonen og politikken. De fleste hindi-talende er hinduer, men historisk sett varierer deres hinduisme fra den som ble praktisert i Gorkha.

Samtidig er Tarai Nepals raskest voksende region når det gjelder befolkning, økonomi, industri og jordbruk. Om lag halve befolkningen bor der, og de fleste større byene utenom Katmandudalen ligger i Tarai. Dette er sterke faktorer for spredning av hindi i Nepal, til og med på bekostning av nepali.

- I Katmandudalen har nepali spredt seg på bekostning av newari, særlig i selve Katmandu. Spesielt newarier, som er hinduer, har også hatt en tendens til å skifte morsmål til nepali.

Men det fins fortsatt store distrikter og byer som bare snakker newari, slik som Bhaktapur, Kirtipur og bykjerna i Patan, og newari-er som holder på dalens tradisjonelle buddhisme holder også stort sett på newari. Newari bevarer også en sterk skriftlig tradisjon. I de to store demokratiopprørene Jana Andolan 1990 og Jana Andolan 2006 har de kompakte og godt organiserte newari-talende distriktene spilt en viktig rolle i kampen mot Shah-kongenes diktatur.

- I hele landet konkurrerer nepali med et stort antall minoritetsspråk.

Sino-tibetanske språk dominerer i ås-distriktene i øst, som er de områdene som er mest utviklet ved sida av Katmandudalen og Tarai. Nepali har også andre lokale konkurrenter i Himalaya og Tarai, til og med i de sentrale og østlige ås-distriktene der språket tradisjonelt dominerer. Dette spiller også en viktig politisk rolle:

Maoist-opprøret startet i 1996 i distriktet Rolpa i Midtvestregionen, et område dominert av magar-nasjonaliteten, som snakker et eget språk, ikke er tradisjonelle hinduer og ikke har det hinduiske kastevesenet. Også i tidligere opprør har ikke-nepalitalende og ikke-hinduiske minoriteter gått i spissen.

Disse språkene har ikke samme kulturelle prestisje som hindi og newari, og mangler ofte en sterk skrifttradisjon. Men både analfabetismen, mangelen på skolegang og religiøse tradisjoner som står i motsetning til hinduismen og kastevesenet, hindrer den effektive spredningen av nepali, særlig som førstespråk.

Språkkamp i Nepal

Etter at Shah-kongedømmet vant tilbake politisk makt i 1951 begynte bevegelser for de nasjonale minoritetene å oppstå. Samtidig var Shah-kongene fiendtlige til andre språk enn nepali, som også ble knyttet til andre religioner og/eller nasjonaliteter som ble oppfattet som upålitelige mot Shah/Gorkha-statens interesser. Den politiske målsettingen at alle i Nepal skal snakke nepali ble reist på 1950-tallet.

Særlig i periodene med diktatur forsøkte Shah-kongene å undertrykke nepalis konkurrenter med juridiske midler. Under Panchayat-systemet ble skoler med hindi som undervisningsspråk, som hadde sterk støtte i Tarai, forbudt. Radiosendinger på newari og alle andre språk enn nepali ble også forbudt.

Men også under de mer demokratiske periodene har regjeringene og parlamentet, som regel dominert av nepali-talende menn fra høykastene i ås-distriktene, vist liten entusiasme for minoritetsspråkene.

Demokratirevolusjoner og minoritetsspråk

Etter Jana Andolan 1990 fikk minoritetsspråk en viss offisiell status, og det ble tillatt å drive skoler som underviste på andre språk enn nepali. Men parlamentet satte ikke av penger til slike skoler. Derimot fortsatte statsfinansieringen av skoleundervisningen i det døde språket sanskrit, et krav fra de mest reaksjonære hinduistene. Under regjeringen til det store moderate kommunistpartiet UML i 1994 startet den statlige radioen tilogmed nyhetssendinger på sanskrit.

Den fortsatte støtten til dette hellige hinduiske språket vakte protester blant sekularister og nasjonale og religiøse minoriteter.

Under maoistopprøret som startet i 1996 har NKP (Maobadi forbudt undervisning i sanskrit i skolene i de områdene opprørerne styrer. Partiet har også lovet de viktigste nasjonale minoritetene selvstyrte områder, og egen representasjon i nasjonalforsamlingen for å bryte dominansen fra Katmandu og den nepali-talende parbatiyaeliten.

Etter seieren i Jana Andolan 2006 vil det vise seg om forhandlingene om et nytt politisk system, og grunnloven som ifølge planen skal nyskrives, i praksis vil føre til økte rettigheter for andre språk enn nepali.

I India

Sikkim

En politisk bevegelse fra et nepali-talende flertall var avgjørende for å få innlemma den tidligere sjølstendige kongedømmet Sikkim i India.

Sikkim var et lite kongedømme dominert av bhutiafolket, som snakker et språk som ligger nær tibetansk og er buddhister.

Store deler av Sikkim blei erobra av det nepalske kongedømmet (da kalt Gorkha) fra seint på 1700-tallet til tidlig på 1800-tallet. Da allierte Sikkim seg med engelske interesser i krigen mot Nepal i 1814 til 1816. Kongedømmet fikk igjen mye av landet som Nepal hadde tatt, men kongedømmet kom til gjengjeld under britisk, og seinere indisk innflytelse.

Innvandringa av nepalsk-talende bønder og arbeidere som begynte på 1800-tallet fortsatte til de var i flertall. De nepali-talende oppfatta seg som undertrykt av det føydale og aristokratiske kongedømmet, og slutta seg til en bevegelse for tilslutning til India.

I 1975 fikk dette flertall i ei kontroversiell folkeavstemning. (Ifølge det offisielle resultatet stemte 97,5% ja, og det blei påstått at resultatet skyldtes indisk innblanding.)

Kort tid etter blei Sikkim Indias minste delstat. Nepali blei offisielt språk i staten og dermed også et av Indias 22 offisielle språk.

Sikkims innlemmelse i India førte til protester i nabolanda, som oppfatta det som ei erobring. I Nepal, der et flertall ser India som arvefienden, var det store protestdemonstrasjoner. Nasjonalistiske politikere angrep også befolkninga i Tarai, som de påsto kunne bli femtekolonnister for ei tilslutning til India.

Vest-Bengal

I Darjeeling distrikt i den indiske delstaten Vest-Bengal er nepalitalende i flertall.

Distriktet var i en kort periode del av kongedømmet Nepal (da kalt Gorkha) før Nepal tapte krigen mot Det britiske ostindiske kompani i 1814 til 1816. Seinere fortsatte nepalere å vandre inn til distriktet som arbeidere på de store teplantasjene.

Også utvandrere fra Nepal som hjemme snakka tibeto-burmesiske språk kom i det nye landet til å gå over til å bruke nepali som språk, fordi det dominerte utvandrergruppa som helhet. Utvandringa til India, Sikkim og Bhutan førte derfor også til at antallet som snakka nepali økte kraftig.

De kulturelle bånda til Nepal er sterke. Byen Darjeeling har bl.a. vært et viktig senter for litteratur på nepali.

Darjeeling distrikt blei på 1900-tallet et sentrum for den politiske kampen for nepalsk identitet i India. Organisasjoner som kjempa for det brukte som regel betegnelsen *gorkha*, både fordi dette var navnet på nasjonaliteten på den tida da bevegelsen i India starta, og seinere for å markere at de ikke var nepalske, men indiske statsborgere.

I det sjølstendige India blei nepali offisielt språk i Darjeeling og områder i nærheten ved vedtak i 1961 og 1977. Men aktivister hevda at disse vedtaka ikke fungerte. Dette førte til et folkeopprør som stilte kravet om en egen delstat – Gorkhaland – fra 1986 til 1988. Krigen blei avslutta etter forhandlinger. Det blei danna et autonomt distrikt innafor Vest-Bengal som bl.a. styrer undervisning og kultur. Mer om denne bevegelsen, se hovedartikkel Gorkhaland.

Akhil Bharatiya Gorkha League er et politisk parti for den nepalitalende minoriteten i delstaten.

Vest for Nepal, Uttarakhand

Den delen av India som nå er staten Uttarakhand er både geografisk og kulturelt nokså lik de vestligste distriktene i Nepal. Her fins fra gammalt av khas-talende befolkning, og staten Gorkha (dagens Nepal) beherska også dette området og områder rundt i om lag 20 år før det tapte dem i krigen mot det engelske Østindiske Kompani i 1815 til 1816.

Det fins fortsatt nepali-talende befolkningsgrupper i Uttarakhand. Det er ikke kjent at de har skapt betydelige bevegelser eller spilt ei viktig politisk rolle, som befolkningene øst for Nepal.

I Bhutan

Bhutan er et buddhistisk kongedømme. Det herskende dynastiet bygger på nasjonaliteten ngalop (eller ngalong), som kom som innvandrere fra Tibet på 700-tallet. De snakker nasjonalspråket dzongkha, et sino-tibetansk språk som historisk er nær knytta til den buddhistiske statsreligionen og klostervesenet.

Kongedømmet Nepal (da under navnet Gorkha) ekspanderte østover i retning Bhutan fram til tapet i krigen mot Det britiske ostindiske kompaniet i 1816.

Seinere har nepali-talende bønder og arbeidere vandret inn i Bhutan, særlig i det tropiske lavlandet som grenser mot India, som en del av den store utvandringa østover fra Nepal. Noen hevder at de utgjør 30 til 40% av folketallet. Folketellinga i 1985 kom til at de var 45%. Noen hevder at de nå er i flertall. (Se også artikkelen Nepalere i Bhutan.)

Denne befolkninga, på dzongkha kalt *lhotshampa* (eller *lhotsampa*, et ord som betyr *folk sørfra*) reknes av regjeringa som en trussel mot landets kultur og religion.

Frykten for lhotshampa økte etter at India innlemma Sikkim. Sikkim var også et autoritært, føydalt monarki med støtte i aristokratiet i en nasjonalitet innvandra fra Tibet. Indias anneksjon skjedde gjennom støtte av ei lokal bevegelse for demokrati, støtta av en nepali-talende majoritet i sør.

I Bhutan er politiske partier forbudt. Alle de fire illegale politiske partiene som er kjent, bygger på nasjonale minoriteter, særlig på etniske nepalere. (Se også artikkelen Bhutans politiske system.)

I 1958 fikk de rett til statsborgerskap og til å få jobbe i statsadministrasjonen. Men på 1980-tallet blei nasjonalitetsreglene innsnevra slik at mange etniske nepalere mista statsborgerskapet. Bruk av nepali i skolen blei forbudt.

Dette førte til omfattende protester.

Amnesty International og andre organisasjoner beskylder regjeringa for brudd på menneskerettighetene, spesielt i forhold til nepalere. (Pekere til deres materiale fins i Nepalere i Bhutan.)

Undertrykkelsen har skapt et stort flyktningproblem. FN har fra tidlig på 1990-tallet drevet flyktningleirer i Nepal og Indias delstat Sikkim.

Nepal har tatt imot over 100 000 flyktninger i Nepal, som lever under elendige forhold i 7 leirer øst i landet. Forhandlinger om rehabilitering har ikke ført fram, fordi regjeringa i Bhutan avviser at de har statsborgerskap. Den offisielle forklaringa er at de var illegale innvandrere, eller at de har forlatt Bhutan frivillig, og dermed har gitt opp statsborgerskapet sitt, eller «kriminelle» (d.v.s. har stilt politiske krav og deltatt i protester).

Språkhistorie

Det eldste navnet på nepali, *kaskura*, betyr språket til khas-folket, ei indo-arisk folkegruppe som vandra inn i det fjerne vest i det nåværende Nepal i førhistorisk tid. De slo seg ned i nedslagsfeltet til elvene *Karnali* og *Bheri* der de dyrka ris. (Se artikkelen Nepals geografi.)

Khas-folket, som var buddhister, skapte to store riker med utgangspunkt i det som nå er det vestlige Nepal i middelalderen.

For om lag 500 år sida vandra grupper av khas-folk vestover, og slo seg bl.a. ned i det lille fyrstedømmet Gorkha.

I middelalderen vandra også hinduer fra India inn i områder der khas-folk bodde, omvendte noen av dem til hinduismen og innførte det hinduistiske kastesystemet (som forandra seg en god del i Nepal). Dette gjaldt bl.a. den gruppa som tok over makta i Gorkha.

Kong Prithvi Narayan Shahs erobring av Katmandudalen og store deler av det moderne Nepal på andre halvdel av 1700-tallet, bidro til å spre nepali enda lengre mot øst.

En moderne litteratur oppsto såvidt på slutten av 1800-tallet. Både litteraturen og litteraturspråket utvikla seg kraftig utover 1900-tallet.

Nepali er påvirka av sino-tibetanske språk, særlig av newari, som var det dominierende kulturspråket i Kathmandudalen da Shah-kongene kom.

Moderne skriftlig nepali innheholder også mange lånord fra sanskrit.

Engelske ord er blitt tatt inn i moderne nepali, ofte ved at de skrives ned lydrett og omformes. Eksempel: Nepal Kamyunishta Parti (Nepals Kommunistiske Parti).

Eksempel

Her er noen vanlige fraser på nepalsk:

- namaste. नमस्ते — egentlig en hindu-hilsen, ofte oversatt som "Jeg hilser det gode med deg". Den litterære meningen er "hallo" eller "ha det".
- tapāīko nām ke ho? तपाईंको नाम के हो? – Hva heter du?
- mero nām Ālok ho.मेरो नाम आलोक हो — Mitt navn er Alok.
- timilāī kasto cha? तिमीलाई कस्तो छ? — Hvordan har du det?
- khānā khāne ṭhāũ kahā̃ cha? खाना खाने ठाउँ कहाँ छ? — Hvor kan jeg få noe å spise?
- kāṭhmāḍaũ jāne bāṭo dherai lāmo cha. काठ्माडौँ जाने बाटो धेरै लामो छ — Katmandu-veien er veldig lang.
- nepālmā baneko नेपालमा बनेको — Lagd i Nepal.
- ma nepālī hũ म नेपाली हूँ — Jeg er nepalsk.
- pugyo पुग्यो — Det er nok.

Referanser

1. ^ Ethnologues tall fra 2001 (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=nep)

Eksterne lenker

- Nepali (https://web.archive.org/web/20110605044651/http://www.lmp.ucla.edu/Profile.aspx?LangID=94&menu=004) - *UCLA Language Materials Project*, University of California Los Angeles (UCLA).
- Ethnologue: Nepali (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=nep)
- The State of the World's Refugees 2006 Bhutanese refugees in Nepal (http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/publ/opendoc.htm?tbl=PUBL&id=4444d3c93e) (På engelsk. Rapport fra FNs flyktningorganisasjon.)